

УДК 316.4

*Затверджено до друку Вченою радою
Інституту соціології НАН України
Протокол № 7 від 29 жовтня 2019 року*

Наукові рецензенти:

доктор філософських наук Є. Головаха
доктор філософських наук А. Ручка

Авторський колектив:

*канд. соц. наук В. Казаков – підрозділ 15.3; канд. соц. наук І. Мариніч – нарис 17;
д-р соц. наук А. Мельніков – нариси 8 та 10; д-р соц. наук В. Пилипенко –
підрозділи 1.2 та 1.3, нариси 2 та 6, підрозділи 15.1, 15.2, 22.1 та 22.2;
аспірант В. Плющ – нарис 21; д-р соц. наук О. Рахманов – нарис 16;
д-р соц. наук В. Резнік – загальна редакція, передмова, нариси 5, 14 та 18,
післямова; канд. філос. наук М. Сакада – підрозділ 1.1, нариси 3, 4, 7 та 9,
підрозділ 22.3; д-р соц. наук В. Степаненко – нарис 19;
д-р соц. наук О. Шультга – нарис 20; д-р соц. наук Н. Черниш – нариси 11, 12 та 13.*

С69 Соціологічне метатеоретизування: історія та сучасність / За заг. ред.
В. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 506 с.

Sociological Metatheorizing: History and Present Day / *V. Reznik* (Ed.).
Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 2019. 506 p.

ISBN 978-966-02-9049-5

У монографії представлено результати досліджень історії та сучасного стану метатеоретизування в соціології. Розглянуто особливості генези соціологічного метатеоретизування в 1950–1970-х роках, його специфікації, легітимації та інституціоналізації в 1980–1990-х роках, сучасних метатеоретичних пошуків соціологів після 2000 року. Проаналізовано філософські виміри метатеоретизування в соціології, метапарадигмальну структуру сучасного соціологічного знання, глобальний досвід та локальні специфікації загальносоціологічного теоретизування, основні метатеоретичні перспективи та дослідницькі програми сучасної соціології. Пропоновані узагальнення світового досвіду й досягнень соціологічного метатеоретизування допоможуть глибшому осягненню теоретичного розмаїття і тенденцій розвитку соціології, сприятимуть розширенню концептуальної сумісності соціологічних досліджень в Україні, підвищенню евристичного потенціалу соціологічного теоретизування в інтерпретації та концептуалізації соціальних процесів та феноменів, що спостерігаються останніми десятиліттями в українському суспільстві.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів і студентів.

УДК 316.4

ISBN 978-966-02-9049-5

© Інститут соціології НАН України, 2019

Нарис 18. Метатеоретична схема Дж. Коулмена у викладанні соціології (Володимир Резнік)	378
18.1. Модель метааналізу теорій соціального порядку	378
18.2. Комунікативний порядок на підґрунті спільних значень	385
18.3. Ієрархічний порядок внаслідок підкорення владі	389
18.4. Ринковий порядок через взаємозалежність в обміні	395
18.5. Груповий порядок на підставі спільних норм і зв'язків	400
18.6. Мережевий порядок зв'язків на засадах солідарності	408
Нарис 19. Цивілізаційний аналіз Ш.Н. Ейзенштадта в контекстах соціологічного метатеоретизування (Віктор Степаненко)	416
19.1. Цивілізаційний аналіз на мапі теоретичної соціології	419
19.2. Модерність як особлива цивілізаційна програма	427
19.3. Теоретичні імплікації та дослідницькі перспективи	434
Нарис 20. Метатеоретичний потенціал феноменологічної парадигми в соціології: сучасний стан та парадокси (Олександр Шульга)	439
20.1. Метатеоретичні претензії феноменології А. Шюца	440
20.2. Сучасні парадокси феноменологічної парадигми	446
Нарис 21. Постмодерністська версія соціологічного метатеоретизування (Валентина Плюц)	455
21.1. Постмодернізм та соціологічне метатеоретизування	455
21.2. Метатеоретичні можливості постмодерністських методів	458
21.3. Метод деконструкції у метатеоретичних дослідженнях	461
21.4. Постмодерністська критика типів метатеоретизування	467
Нарис 22. Метатеоретичні прецеденти соціологічного дискурсу України	471
22.1. Історико-матеріалістична (мета)теорія В. Хмелька (Валерій Пилипенко)	471
22.2. Метазасади соціальної прогностики Б. Гаврилишина (Валерій Пилипенко)	482
22.3. Структурно-номінативний аналіз теоретизування (Микола Сакада)	490
Післямова (Володимир Резнік)	503

Післямова

Фундатори метатеоретизування у соціології спрямовували його на систематичне розв'язання нагальних завдань цієї наукової дисципліни. Такими завданнями вважалися продуктивне накопичення загальноновизнаного соціологічного знання про соціальні феномени, розроблення головного засобу генерування такого знання – спільної для всіх соціологів загальної теорії, або метатеорії, створення єдиного узгодженого дисциплінарного поняттєвого складу соціології, описові класифікації соціологічного теоретизування та емпіричного аналізу для презентації їхніх результатів у навчальних планах та підручниках.

В еволюції соціологічного метатеоретизування можна виокремити три періоди: 1) 1950–1970-ті роки, коли відбувалася його генеза у складі метасоціології та подальше виокремлення з останньої; 2) 1980–1990-ті роки, коли відбулася специфікація соціологічного метатеоретизування – виявлення, визначення і формалізований опис його властивостей, особливостей, характеристик та функцій у соціології, типологізація за спільними ознаками, запровадження й усталення певних метатеоретичних дослідницьких практик; 3) з 2001 року й дотепер, коли спостерігається глибша диференціація та розгалуження сучасного метатеоретизування на низку метатеоретичних перспектив і субперспектив.

Неабиякі зусилля метатеоретиків, спрямовані на подолання теоретичної фрагментації соціології, наразі завершуються не надто успішно. Здолати таку фрагментацію поки не вдається, як і запобігти її збільшенню та поглибленню. Понад те, навіть саме метатеоретизування диференціювалося на позитивістську, герменевтичну, критичну, постмодерністську та феміністську метатеоретичні перспективи. Відтак постала необхідність долати ще й метатеоретичну гетерогенність соціології або досягати принаймні певної взаємодопов-

няльності її метатеоретичних альтернатив. Зокрема, ще 1990 року Дж. Тернер вів мову про об'єднавчу мета-метатеорію для соціологічних метатеорій. Із плином часу не виключені констатування необхідності розбудови мета-мета-метатеорії для соціологічних мета-метатеорій, а потім – розбудови мета-мета-мета-метатеорії для соціологічних мета-мета-метатеорій і т.д. Адже в соціології метатеоретикам бракує навіть однотайності у припущенні апріорності або апостеріорності метатеоретизування стосовно теоретизування.

Зберігається зауважене ще в минулому столітті розмежування соціологічного метатеоретизування на експліцитну та імпліцитну версії. Всі соціологи – і теоретики, і емпіричні аналітики – неминуче вдаються до імпліцитного, неявного метатеоретизування, коли розробляють якусь власну синтетичну концептуалізацію певної проблематики на підставі синтезу тверджень як мінімум із двох теорій. Неявне метатеоретизування можна завважити у доробку інтелектуальних лідерів соціології П. Бурдье, Ж.-Ф. Ліотара, Ю. Габермаса, Дж. Александера, Дж. Коулмена, Е. Гіденса, Н. Лумана та ін. Водночас експліцитним метатеоретизуванням, що передбачає виразну артикуляцію й аргументацію його мети, завдань, методів і результатів, нехтують і чільні теоретики та інтелектуальні лідери соціології, і, відтак, широкі кола їхніх послідовників. У підсумку, попри успішну специфікацію соціологічного метатеоретизування майже три десятиліття тому, його інституціоналізація в соціології дотепер незавершена.

Разом із тим в останні два десятиліття метатеоретичні дослідження, здійснені соціологами, викликали неабияке зацікавлення й наслідування з боку соціальних філософів, фахівців у галузі маркетингу, менеджменту, досліджень міжнародних відносин тощо. Дослідники із цих суміжних із соціологією дисциплін розвинули соціологічні метатеоретичні ідеї та розробки попередніх десятиліть або за такими взірцями започаткували власні версії метатеоретизування.

Серед соціологів метатеоретизування теж залишається почасти актуальним внаслідок побоювань, що «стара споруда, названа соціологією, розвалиться під важкістю власних теоретичних конструкцій» (вислів Нормана Дензина). Зауважений ризик мотивує метатеоретичні пошуки, надає їм сенсу. Зрештою, вони сприяють глибшому розумінню природи соціологічного теоретизування, його можливостей та обмежень. Зокрема, українським соціологам результати досліджень чільних метатеоретиків можуть допомогти глибше досягнути та осмислити теоретичний доробок світової соціології.

Вартий уваги, вивчення та рецепції в Україні й методичний арсенал метатеоретичних соціологічних досліджень. Ідеться про метатеоретичні методи: а) емпіричного соціологічного аналізу та класифікації складників (елементів) теоретизування, що мають емпіричні референти; б) філософського інтерпретаційного аналізу та класифікації теоретичного знання, складники та елементи якого можуть мати неемпіричні референти.

Вельми продуктивною в історичних дослідженнях соціології видається методологія теоретичних дослідницьких програм Д. Бергера, М. Зелдича та Д. Вагнера, що вважається однією із соціологічних метатеорій. Перевагою цієї методології є можливість ідентифікації та дослідження взаємопов'язаних метатеоретичних, теоретичних, методичних та емпіричних вимірів певної соціальної проблематики. Це вможливорює порівняння різних соціологічних теоретизувань у діахронічному та синхронічному вимірах. Відтак найближчими роками дослідницькі пошуки співробітників відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України мають на меті опанування методології теоретичних дослідницьких програм, застосування її для експлікації трендів провідних дослідницьких програм у сучасній соціології, визначення їхнього потенціалу в аналізі нагальних соціальних проблем в Україні.

Наукове видання

**Соціологічне метатеоретизування:
історія та сучасність**

*Валерій Казаков, Ірина Мариніч, Андрій Мельніков,
Валерій Пилипенко, Валентина Плющ, Олександр Рахманов,
Володимир Резнік, Микола Сакада, Віктор Степаненко,
Олександр Шульга, Наталія Черниш*

Відповідальна за випуск: *Т. Загороднюк*

Науковий редактор: *С. Іващенко*

Коректор: *Л. Тютюнник*

Комп'ютерна верстка: *О. Соколова*

Підписано до друку 20.12.2019 р. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1.
Друк офсетний. Ум. др. арк. 32. Замов. № . Наклад 300.

Видруковано з оригінал-макета,
виготовленого в комп'ютерному комплексі
Інституту соціології НАН України.
01021, Київ-21, вул. Шовковична, 12

Надруковано ТОВ НВП «Інтерсервіс».
02099, м. Київ, вул. Бориспільська, 9